

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено особливості фінансово-кредитної системи України та проведено аналіз її функціонування в умовах ринкової економіки.

В статье исследованы особенности финансовой-кредитной системы Украины и проведен анализ ее функционирования в условиях рыночной экономики.

Постановка проблеми. З проголошенням політичної і економічної незалежності України стало питання про створення національної фінансово-кредитної системи. Справа в тому, що фінансова і кредитна системи, які функціонували в Україні в той час, виражали економічні відносини колишньої радянської політичної і господарської систем, а їх центральні установи знаходилися за межами української держави.

В зв'язку з цим не можна було здійснювати ні політичні, ні економічні перетворення, забезпечити національний політичний і господарський суверенітет без формування і розвитку національної фінансової, грошової і кредитної системи.

Фінанси — сукупність економічних відносин, пов'язаних з системою утворення та використання фондів грошових ресурсів для задоволення потреб розширеного відтворення. Фінанси включають лише ті відносини, які стосуються процесу утворення, розподілу та використання фондів грошових коштів на під-

приємствах, у регіонах і народному господарстві країни загалом.

Фінанси обслуговують кругообіг та оборот виробничих фондів у грошовій, виробничій і товарній формах, а також охоплюють широкий спектр податкових платежів населення, позики, лотереї, вклади в Ощадбанки тимчасово вільних грошей. Через фінансові важелі держава, у свою чергу, надає населенню кредити, регулює індивідуальну трудову діяльність, здійснює управління соціально-економічними процесами, визначає темпи та пропорції суспільного відтворення.

Кредитна система — це сукупність банків і інших кредитно-фінансових інститутів, діючих на ринку позикових капіталів та здійснюють акумуляцію і мобілізацію грошового капіталу.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні основи функціонування фінансово-кредитної системи обґрунтовані в працях таких учених, як Г. Башнянин, Д. Богиня, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Гриценко, О. Дзюблук, А. Мороз,

* Добровольська О. В. — доцент кафедри фінансів, канд. екон. наук.

** Халатур С. М. — ст. викладач кафедри фінансів, канд. екон. наук.

Дніпропетровський державний аграрний університет, м. Дніпропетровськ.

У. Михасюк, Л. Красавіна, М. Пуховкіна, С. Науменкова, А. Пересад, Ю. Пахомов, А. Чухно, О. Шаров, В. Ющенко та інші. Однак поглиблення трансформаційних процесів на фоні економічної нестабільності потребує їх більш глибокого теоретичного узагальнення та науково-методологічного обґрунтування.

Мета й завдання дослідження. Мета даної статті полягає в дослідженні особливостей фінансово-кредитної системи України та проведення аналізу її функціонування.

Для досягнення визначеної мети були поставлені та вирішені такі завдання, а саме визначити сутність та функції фінансового посередництва; обґрунтувати особливості кредитування реального сектора економіки в умовах фінансової нестабільності;

Результати досліджень. Фінансові посередники — сукупність фінансових установ (банки, страхові компанії, кредитні спілки, пенсійні фонди тощо), чії функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників [1, с. 54].

Існують деякі підходи щодо класифікації фінансового посередництва.

В американській економічній літературі прийнято класифікувати фінансових посередників на 3 основні групи: депозитні інститути, договірні ощадні інститути, інвестиційні посередники (табл. 1).

У вітчизняній літературі найпоширенішим є поділ фінансових посередників на дві групи: банки, небанківські фінансово-кредитні установи, які інколи називаються парабанками.

На нашу думку, більш правомірним є розгляд фінансового посередництва, як фінансово-кредитної системи, яка залучає фінансові ресурси з метою їх подальшого розміщення у фінансові активи. За цим критерієм фінансових посередників доцільно класифікувати так (табл. 2).

Функції фінансового посередництва, як зовнішній прояв його властивостей, впливають з унікальної ролі, яку покликане виконувати фінансове посередництво в економічному розвитку [2, с.236–240].

Фінансово-кредитна система — це сукупність фінансових інвестиційних та кредитних інститутів держави.

Сучасна кредитна система поділяється на два основні блоки:

1-й блок — банківська система — сукупність різноманітних видів банків та банківських інститутів. Це головна ланка кредитної системи.

2-й блок — парабанківська (позабанківська) система. Це спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові інститути, які останнім часом посідають важливе місце в накопиченні і мобілізації грошового капіталу.

Безумовно, головною ланкою кредитної системи будь-якої країни є банківська система.

Банківська система — це законодавчо визначена, чітко структурована і субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють кредитні та фінансові операції на професійній основі й функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

Банківська система в ринковій економіці виконує три основні функції: трансформаційну, емісійну і стабілізаційну.

Таблиця 1

Класифікація фінансових посередників — американський підхід

Категорія фінансових посередників	Види установ за категоріями
Депозитні інститути	Комерційні та ощадні банки, інші ощадні та кредитні установи — залучають кошти на депозити та надають кредити клієнтам і учасникам
Договірні ощадні інститути	Пенсійні фонди, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя здійснюють довготермінове накопичення коштів
Інституційні посередники	Різнорізані інвестиційні фонди (інвестиційні компанії) — об'єднують кошти індивідуальних інвесторів (клієнтів) та розміщують ці кошти у різноманітних фінансових активах з метою отримання прибутку

Таблиця 2

Класифікація фінансових посередників — вітчизняний підхід

Категорія фінансових посередників	Види установ за категоріями
Банки	Універсальні комерційні банки; спеціалізовані комерційні банки (інвестиційні, інноваційні, облікові, ощадні, іпотечні)
Небанківські фінансово-кредитні установи	Лізингові компанії, факторингові компанії, брокерські і дилерські компанії, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові компанії, ломбарди, кредитні спілки

Реалізуючи трансформаційну функцію банки мобілізують вільні грошові кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам кредитних відносин.

Емісійна функція підпорядкована створенню грошей і регулюванню грошового обороту.

Стабілізаційна функція забезпечує стійкість і стабільність банківської діяльності. Залежно від впорядкованості банків розрізняють два основних типи побудови банківської системи: перший тип — однорівнева; другий тип — дворівнева.

Однорівнева банківська система передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій та функцій. Усі банки, що діють у країні, перебувають на одній ієрархічній сходинці, виконують аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтури. Такий принцип побудови банківської системи характерний для країн з командно-адміністративними методами управління і для економічно слабкорозвинутих країн.

Дворівнева банківська система характерна для країн з ринковою економікою. Основні принципи (умови) формування дворівневої банківської системи:

- недопустимість втручання в банківську діяльність третіх осіб;
- можливість вибору обслуговуючого банку клієнтом;
- доступність інформації про діяльність банків;
- рівноправність, свобода в раціональній діяльності;
- розвиток конкуренції в банківській діяльності;
- можливість самостійно налагоджувати і розвивати зовнішньоекономічні зв'язки.

Згідно з положенням Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України є дворівневою. Верхній (перший) рівень посідає емісійний (центральный) банк, з його організаційною структурою. Нижній (другий) рівень — неемісійні, базові, ділові банки, клієнтами яких є суб'єкти господарювання, організації, установи, населення.

Національний банк — економічно самостійний орган, що здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а в окремих випадках — і за рахунок Державного бюджету. Національний банк не відповідає за зобов'язання органів державної влади та інших банків, а органи державної влади та інші банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку.

Банки другого рівня представлені неемісійними банками: державними, акціонерними, коо-

перативними, товариствами з обмеженою відповідальністю.

Засновниками та учасниками банків другого рівня можуть виступати юридичні та фізичні особи. В основі функціонування неемісійних банків лежить комерційна діяльність, тому в літературі їх називають комерційними банками.

Комерційні банки класифікують за різними ознаками. Так, за складом операцій, які банки виконують, їх поділяють на спеціалізовані та універсальні. Спеціалізовані банки виконують окремі види банківських операцій, які обов'язково включають основні операції банків: залучення депозитів, надання кредитів та розрахункові операції. Універсальні банки виконують практично всі банківські операції, не спеціалізуючись на окремих їх видах.

Залежно від сфери впливу банку, від того де розміщені клієнти, яких він обслуговує, банк може називатися місцевим, регіональним, між-регіональним або транснаціональним. За структурною побудовою розрізняють банки без філій, банки з філіями та холдингові компанії.

Для кожного комерційного банку обов'язковими економічними нормативами, які встановлює НБУ, є мінімальний розмір статутного капіталу; платоспроможність банку; показники ліквідності балансу; максимальний розмір ризику на одного позичальника; розмір обов'язкових резервів, які розміщуються в НБУ.

Останніми роками на ринках позикових капіталів високо розвинутих країн світу важливу роль стали відігравати небанківські (парабанківські) фінансово-кредитні інститути. Це установи, діяльність яких орієнтується на обслуговування певної клієнтури (нерідко на пільгових умовах) або поширюється на такі сфери кредитування, які є ризикованими для приватних банків (мале підприємство, фермерське господарство тощо). До таких установ належать:

1. Інвестиційні компанії, фонди (випускають і продають власні цінні папери, в основному дрібним індивідуальним інвесторам, а на отримані кошти купують цінні папери підприємств і банків, забезпечуючи своїм акціонерам дохід у вигляді дивідендів за акціями інвестиційних компаній).

2. Лізингові компанії купують предмети довготривалого кредитування (машини, обладнання, транспортні засоби тощо) і надають їх у довгострокову оренду (на 5 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна.

3. Факторингові компанії купують дебіторську заборгованість клієнта, пов'язану з постачанням товарів або з наданням послуг.

4. Страхові компанії утворюються для відшкодування можливих збитків від результатів стихійного лиха, інших несприятливих умов; страхові компанії досі мають значні та стійкі грошові ресурси, які вони вкладають у довгострокові цінні папери з фіксованими строками — в облігації промислових компаній.

5. Пенсійні фонди (недержавні) утворюються для забезпечення населення коштами в період після виходу на пенсію — виплати пенсій; мають досить значні суми грошових коштів, які вкладають в акції та облігації різних підприємств.

6. Фінансові компанії спеціалізуються на кредитуванні, продажу споживчих товарів та виплат, а також надають комерційні кредити.

7. Ломбарди надають кредити під заставу рухомого майна, як правило, короткострокові — до трьох місяців — кредити на споживчі цілі.

8. Інші трастові, брокерські та інші компанії, кредитні товариства, а також взаємні та інші фонди тощо; виконують допоміжну роль у кредитно-

му механізмі, пов'язуючи різноманітні сектори позикових капіталів у єдину систему.

Кредит сприяє зміцненню господарської діяльності підприємств, оскільки він є необхідною умовою кругообігу виробничих фондів і фондів обігу. В умовах розширеного відтворення кредит надає можливість безперервно здійснювати процес обігу і, отже, сприяє виробництву і реалізації продукції.

Кредит завдяки його стимуляційним характеристикам виступає як фактор прискорення відтворювального процесу. Необхідність повернення взятих у тимчасове користування коштів примушує підприємство вживати заходи до підвищення ефективності виробництва і, отже, прискорення відтворювального процесу.

Аналіз кредитної діяльності банків упродовж періоду економічного піднесення свідчить, що банки забезпечили протягом 2002–2010 рр. високі темпи кредитних вкладень, які перевищували темпи зростання номінального ВВП. (табл. 3) [5].

Таблиця 3

Динаміка показників, які характеризують процес банківського кредитування в Україні у 2002–2010 рр., % ВВП

Показник	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кредитний портфель	13,9	15,7	20,7	27,5	28,2	35,4	49,6	67,4	83,4
Довгострокові кредити	1,9	2,8	4,7	10,5	13,2	19,5	28,9	40,5	53,4
Проблемні кредити, % кредитного портфеля	11,3	5,8	4,5	3,4	3,2	2,2	1,7	1,3	2,3

Фінансова криза 2008–2009 рр. внесла свої корективи у розвиток банківського сектора України, в результаті чого проявилися негативні тенденції до уповільнення темпів зростання капіталу, активів, зниження прибутків банків.

До заборгованості за кредитними операціями, що становлять кредитний портфель банку, належать:

— строкові депозити, які розміщені в інших банках, та сумнівна заборгованість за ними;

— кредити, які надані іншим банкам, та сумнівна заборгованість за ними;

— кошти, надані суб'єктами підприємницької діяльності за овердрафтом, за факторинговими операціями, та прострочена заборгованість по ним;

— кошти, надані суб'єктами підприємницької діяльності за операціями репо.

Динаміка кредитного портфеля у комерційних банках України за 2005–2010 рр. наведена в табл. 4 [4]. Найбільшу частку в кредитно-інвестиційному портфелі банків України станом на 30.09.2010 р. займає Приватбанк (13,81 %).

Питома вага першої топ-десятки українських банків в структурі кредитно-інвестиційному

портфелю банківської системи України складає 51,594 %, інших 137 банків — 48,406 %.

Оцінюючи модель кредитування, яка склалася в Україні на сьогоднішній день, варто відмітити, що, на жаль, вона не відповідає задекларованим цілям довгострокового розвитку, оскільки спрямована переважно на споживання та підтримку поточної діяльності підприємств, а не на економічне зростання (частка кредитів банків у поточну діяльність коливається у межах 80 %). Для забезпечення переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку економіки уже сьогодні кредитна система має бути направлена на підтримку інноваційної діяльності, вкладення основних довгострокових кредитних інвестицій у наукомісткі, високотехнологічні галузі, що стане підґрунтям у майбутньому для високих темпів економічного зростання.

З позиції підприємства — об'єкта інвестування власний капітал є менш ризиковим порівняно з позичковим. Для капіталодавців, навпаки, перебувати в статусі кредитора підприємства є менш ризиковим, що зумовлено особливостями законодавства про банкрутство та деякими іншими чинниками.

Таблиця 4

Динаміка кредитного портфелю у комерційних банках України

Банк	Кредитно-інвестиційний портфель						% банків України в кредитно-інвестиційному- портфелі у вересні 2010 р.
	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	
ПриватБанк	16763	27533	46017	71654	67432	89543	13,806
Укрсімбанк	7718	14552	6751	40027	46029	51313	7,912
Ощадбанк	5946	7504	13788	51176	51006	48246	7,439
УкрСиббанк	8429	19031	32988	49661	37971	33734	5,201
ВТБ	1545	2057	9601	18666	22990	23288,6	3,591
ОТР Банк	6018	9681	15610	29941	25183	22799	3,515
Альфа-банк	1721	5422	14041	28849	21463	19734	3,043
Надра	5019	8987	17556	26169	19824	16942	2,612
Фінанси та кредит	3679	6469	13252	16460	14897	16678	2,571
ПУМБ	2745	4829	11998	17259	12565	12350	1,904
Інші (137 банків)							48,406

Низьким рівнем кредитоспроможності суб'єктів господарювання, високими процентними ставками за кредитами, складністю та недосконалістю механізму реалізації положень законодавства про банкрутство можна також пояснити низький рівень кредитування українських підприємств. У той час, як заборгованість німецьких підприємств перед банківськими установами в середньому за останні роки становить близько 20 % валюти балансу, французьких — 10 %, то українських — менше 2 % [3, с. 75].

Висновки. Удосконалення кредитної політики вітчизняними банками повинно забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновити темпи економічного зростання в Україні. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці та запорукою забезпечення її подальшого розвитку.

Література

1. Бобровников А. 10 % за безделіе / А. Бобровников // Бізнес. — 2009. — № 41 (612). — С. 54–55.
2. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / за ред. В. С. Стельмаха. — К.: Центр наук. досл. НБ України, УБС НБУ, 2009. — 404 с.
3. Кричевська Т. Фінансово-економічна криза та виклики для грошово-кредитної політики / Т. Кричевська // Економіка України: політико-економічний журнал. — 2010. — № 4. — С. 74–75.
4. Основні тенденції валютного ринку України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НБУ. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Поступила до редакції 14.11.12

© О. В. Добровольська, С. М. Халатур, 2012